

Középvárosi társadalmak

Egy új, innovatív városfejlesztési
modell megalapozása

Szerkesztette:

Szirmai Viktória

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

SOPRON, 2020

Középvárosi társadalmak

Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása

Szerzők:

Bertalan Laura, Fábián Attila, Ferencz Zoltán, Hegedüs Judit,
Jankó Ferenc, Schuchmann Júlia, Szirmai Viktória, Tóth Balázs István

Szerkesztette:

Szirmai Viktória

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

Sopron, 2020

Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor
Közgazdaságtudományi Kar
Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet

Szerkesztette: Szirmai Viktória
Kutatásvezető: Szirmai Viktória

ISBN 978-963-334-367-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-334-368-5 (elektronikus)
DOI 10.35511/978-963-334-368-5

A kötet az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítójú, „Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban” című projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül sem részben, sem egészben nem másolható, sem elektronikus, sem mechanikus eljárással, ideértve a fénymásolást, számítógépes rögzítést vagy adatbankban való felhasználást is.

© Soproni Egyetem Kiadó
9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.
Felelős kiadó: Prof. Dr. Fábíán Attila
Soproni Egyetem általános rektorhelyettese
Minden jog fenntartva

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

Példányszám: 500

Társadalmi innovációk a városi problémák kezelésében

Bevezetés

A fenntartható és innovatív városfejlesztési modellek létrejöttében meghatározó szerepe van a helyi társadalmaknak, és azok újszerű megoldások iránti nyitottságának. Az elmúlt években megszorodtak a kifejezetten városi problémák kezelésére létrejött, alulról szerveződő, civil, vagy a városvezetés által szorgalmazott, gyakran infokommunikációs technikára építő innovatív városfejlesztési megoldások, amelyek célja adott városi probléma újszerű kezelése, a városi társadalom életminőségének és életlehetőségeinek javítása, illetve a városi rendszerek működési hatékonyságának növelése. Az innovatív modellek széles palettájával találkozhatunk, amelyek kiterjednek az erőforrások optimalizálására, a városi élelmiszer- és közlekedésszervezésre, a turizmusra, és a városüzemeltetés különböző részterületeire, így a lakosság széles körét érintik. Az innovatív modellek kialakulása a nagyvárosokban jellemzőbb, ahol az innovatív és kreatív népszerűség aránya magasabb, de számos jó gyakorlatra láthatunk közepes- vagy kisebb városokban is példát.

Az alábbi tanulmány célja, hogy rövid áttekintést adjon néhány újszerű, a fenntartható városfejlesztés eszköztárába illeszkedő, társadalmi innovációk közé sorolható irányzatról, illetve arról, hogy milyen céllal jöttek azok létre, és milyen szerepet játszanak a városlakók és azok közösségei életminőségének javításában. A tanulmányban a hazai és nemzetközi szakirodalomra támaszkodva a társadalmi innováció fogalmát, majd néhány újszerű, a városi problémák kezelésére, a helyi gazdaság erősítésére és a városi életminőség növelésére létrejött, a hazai szakirodalomban még kevésbé feltárt megoldást ismertetek, így részletezem a megosztott gazdaság (sharing economy), mint a nemnövekedés egyik gyakorlatban is működő modelljének városfejlesztési aspektusait (sharing city). Emellett röviden ismertetem az okos városfejlesztés azon irányzatát, amelyben a városi lakosok élelmiszerellátása áll a középpontban (smart food city koncepciót), illetve a lassú város mozgalmat (slow city), amely a városi életminőség javítását célozza. Ezek a modellek a hazai városfejlesztési gyakorlatban még szinte alig ismertek, a hazai példák főként a civil szektor tevékenységeihez köthetők, egyelőre kevésbé érhető tetten az intézményi szerepvállalás.

Társadalmi innováció meghatározása

A társadalmi innovációk kutatása, az ezzel foglalkozó szakirodalom egyre nagyobb figyelmet kapott az elmúlt években (Benedek et al., 2015; Varga, 2017). A társadalmi innovációk létrejöttének ösztönzése meghatározó szereppel jelenik meg az Európai Unió 2014–2020 időszakra vonatkozó fejlesztéspolitikai dokumentumaiban, amelyek fő célja az okos (smart), fenntartható fejlődés és inkluzív növekedés támogatása, ahol a fejlesztések kiemelt célterületei a városok lehetnek. Az okos város koncepcióhoz kapcsolódóan egyre több tudományos cikk lát napvilágot (Szendi et al., 2020; Barsi, 2019), amelyeknek egy része a technológiai megoldásokkal, más része a smart jelleg mérésére szolgáló indikátorok kidolgozásával, illetve a városok rangsorolásával foglalkozik. Egyre több olyan magyar tanulmány is készül, amelyek különböző esettanulmányok segítségével a vidéki terekben létrejött társadalmi innovációk működését tárják fel (Katonáné et al., 2017; Karajz–Kis–Orloczki, 2019; Lipták–Horváth, 2018; Szendi, 2018), míg a városi terek társadalmi innovációról szóló tanulmányok többsége konkrét problémát orvosló megoldások bemutatására vállalkozik (Pinke-Sziva et al., 2020). Ilyen valós nagyvárosi problémát kíván kezelni Pinke-Sziva és társai által bemutatott egy budapesti romkocsmá negyedet érintő, vagyis az éjszakai gazdaság negatív hatásait csökkenteni kívánó civil összefogásra építő társadalmi innováció.

A városi problémák, társadalmi feszültségek oldására, kezelésére létrejövő társadalmi innovációk elemzése, vizsgálata során elengedhetetlen meghatározni, hogy mit jelent tulajdonképpen maga a társadalmi innováció fogalma, miként értelmezhetők azok a városi terekben, illetve milyen módon járulnak hozzá a fenntartható városi fejlődéshez. A társadalmi innováció (*social innovation*) egyének, közösségek, szomszédságok és különböző civil szerveződések által megfogalmazott újítások, amelyeknek célja a különböző társadalmi igények érvényesítése. A társadalmi innováció meghatározásánál jellemzően a létező társadalmi probléma megoldása áll a középpontban. Cajaiba-Santana a társadalmi innováció lényegét ezzel ellentétben nem a probléma megoldására helyezi, hanem a probléma megoldása közben fellépő társadalmi változásokra, vagyis új alternatív megközelítések, új társadalmi gyakorlatok kialakulására, a közösségi jólét erősítésére. A társadalmi innováció újfajta gondolkodásmódot is jelent, vagy épp a társadalmi célok elérésének újragondolását. E megközelítésben a társadalmi innovációról akkor beszélünk, amikor egy új idea egy újfajta gondolkodásmódot és cselekvést teremt, vagyis paradigmaváltást idéz elő. Ilyen értelemben a társadalmi innováció nem anyagi jellegű (Cajaiba-Santana, 2014). Más megközelítésben a társadalmi innovációk fokozzák a társadalom cselekvési képességét az új megoldások (termékek, szolgáltatások,

modellek, piacok, folyamatok, stb.) révén, amelyek javítják a társadalom kapacitásait, és hatékonyabban használják fel a rendelkezésre álló erőforrásokat (Angelidou–Psaltoglou, 2017).

A társadalmi innovációk különböznek a gazdasági vagy technológiai innovációktól, de gyakran azokhoz kapcsolódnak, arra épülnek. A társadalmi innovációk a technikai innovációk elválaszthatatlan „társai”, céljuk a társadalmi jól-lét és egyúttal az életminőség növelése, az „élettartam fejlesztése” és a közösségi problémák megoldása (Varga, 2017). A civil szektor mellett a köz- és magánszektor is létrehozhat társadalmi innovációkat (Angelidou–Psaltoglou, 2017), azonban a helyi szervezetek, önkormányzatok kulcsszereplői lehetnek azok meghonosításának. Varga az Európai Bizottság vizsgálatára alapozva a társadalmi innovációknak három megvalósítási formáját azonosította:

- alulról szerveződő, civil szervezetek bevonásával létrejövő társadalmi innovációk,
- a közösségi szükségletekre adott, a társadalmi értékeknek megfelelő válaszreakciók,
- a társadalom megújítását, átalakítását eredményező folyamatok.

A területfejlesztés, illetve a regionális fejlettségi különbségek mérséklése is lehet a társadalmi innovációk célja, mint ahogyan városi, települési, lakóközösségi szintű problémák megoldása is. A városok, főként kisebb települések esetében meghatározó lehet a városvezetés, vagy a polgármester hozzáállása, innovációk iránti nyitottsága, akik mint helyi innovátorok vesznek részt a társadalmi innovációk bevezetésében (Varga, 2017).

A szakirodalom jellemzően három szintet különböztet meg: mikro, mezo és makro szintű innovációkat. A társadalmi újítások, bár megfogalmazódhatnak az alsóbb szinteken, strukturális átalakulást, paradigmaváltást jellemzően csak a makro szintű beavatkozások, a központi intézkedések érhetnek el. E hármas tagolódást Benedek és társai (2015) is megfogalmazták, bár más megközelítésben: vállalati (mikro), települési, járási, megyei (mezo), illetve országos (makro) szintet meghatározva.

A digitális társadalmi innovációknál az újítások a digitális technológiai eszközök és alkalmazások terjedéséhez kötődnek, amelyek a társadalmi igények széles spektrumát érintik, létrejöttükhöz és terjedésükhöz nélkülözhetetlen az internet. A digitális adatbázisok, a hatalmas mértékű adatállományok (Big Data) mind a döntéshozási folyamatok megalapozásánál, mind az eszközfejlesztéseknél, fizikai, technológiai megoldások kidolgozásánál új dimenziókat nyitnak meg. Elmondható ez a városi terekben gyűjthető adatok mennyiségi és minőségi rendelkezésre állásáról is, amely mind a városüzemeltetés, mind a helyi társadalmi igények kielégítésénél meghatározó szerepet játszanak (ld. okos város megoldások).

Társadalmi innovációk a fenntartható városfejlesztésben

A különböző városi kihívásokra reagáló társadalmi-technikai innovációk között található szélesebb körben elterjedt, jól definiálható megoldások: mint a megosztott gazdaság (sharing economy), a városi kertészkedés (urban gardening), a fenntartható lakhatás (sustainable living), az alternatív fenntartható élelmiszertermelés és -elosztás különböző megoldásai, vagy az általánosabb, fenntarthatósági célokat szolgáló kezdeményezések, mint az újrahasznosítás, újrafeldolgozás, energiamegtakarítás tematikához kapcsolódó gyakorlatok, kezdeményezések (Angelidou–Psaltoglou, 2017). Az okos város (smart city) koncepció egyik kiemelt célja a városi fenntarthatóság növelése, és az erőforrásokkal való hatékonyabb gazdálkodás megteremtése. A felsorolt célok jól illeszthetők a fenntartható városi tematikához is, a zöld város, vagy az ököváros irányzatokhoz is (Sharify, 2016).

A városi problémák orvoslása a gazdasági és lakossági versenyképesség szempontjából is fontos. A település hatással van az ott élők boldogságára, életminőségére, a városi terek hozzájárulnak a társadalmi kapcsolatok, kötődések kialakulásához (Barsi, 2019). Adott város esetében meghatározó fontosságú az ott élő lakosság számára nyújtható életminőség, illetve olyan lakókörnyezet és társadalmi miliő kialakítása, amelynek köszönhetően az „emberek szeretnek az adott városban élni”.¹⁵ A boldog város feltétele, hogy lakói biztonságban és egészségben éljenek, a város bejárható legyen (gyalogos és kerékpáros közlekedést előtérbe helyezve), valamint az életfeltételek és szolgáltatások (oktatás, egészségügy, lakhatás, élelem) mindenki számára biztosítottak és könnyen elérhetők legyenek, megfelelő mennyiségű és minőségű zöld terület és rekreációs övezet álljon rendelkezésre, valamint a kulturális és civil élet megfelelően működjön (Barsi, 2019). A felsorolt területek pedig lefedik az okos város koncepció alrendszerit is, és számos városfejlesztési stratégia eszköztárában megtalálhatók a fenti célok megvalósítását szolgáló fejlesztések.

A smart, vagyis okos városfejlesztési projektek egy része társadalmi innovációkon nyugvó megoldásokat alkalmaz (Szendi et al., 2020), vagy olyan infokommunikációs fejlesztéseket tartalmaz, amelyek működésének feltétele az innovatív és kreatív társadalom (Bencardino–Greco, 2014). Ilyenek például a lakosság aktív részvételét igénylő navigációs rendszerek. Az okos város koncepció mögött az infokommunikációs (ICT) eszközök fejlődése, az egyre inkább monitorozható város, a rendelkezésre álló valós idejű információk feldolgozásának lehetősége, illetve ezen eszközök városi fenntarthatóság és a káros anyag kibocsátás csökkentése érdekében való alkalmazhatósága áll. Az *okos város* olyan település, amely valamennyi infrastruktúrális elemét integrálja az erőforrások optimalizálása és a lakosság

¹⁵ *Mindezt a középvárosokban 2019-ben végzett empirikus kutatásunk is alátámasztotta.*

életminőségének (és boldogságának) növelése érdekében (Szendi et al., 2020; Barsi, 2019). Fontos, hogy nem attól lesz egy város „smart”, mert rendelkezik ezekkel a technológiai és infokommunikációs eszközökkel, azokból nyerhető adatokkal, és lehetőségekkel, hanem attól, hogy ezeket okosan felhasználja a fentebbi célok érdekében, és magas minőségű szolgáltatásokat tud nyújtani, valamint hatékonyan tudja általa kezelni a városi problémákat. A governance, a várostárségi kormányzás, és az egyre inkább teret hódító smart city koncepciók összekapcsolódása a gyakorlatban már terjedőben van.

A megosztott gazdaság

A társadalmi innovációk között számos újra felfedezett és újraértelmezett található, ilyen pl. a megosztott, vagy közösségi gazdaság, amely azért is kiemelendő, mert a társadalmi csoportok egyre szélesebb rétegei tudnak többé vagy kevésbé azonosulni azok különböző megnyilvánulási formáival. A megosztott gazdaság lényege, hogy az emberek a létező javait a bizalomra építve, közösségi alapon egymással megosztják, azok jobb kihasználtsága, a kisebb környezetterhelés és a kevesebb felhalmozás érdekében. Nagy népszerűsége tetteket szert a különböző telekocsis vagy kerékpármegosztó rendszerek, az Arbnb, a közösségi irodák, és még számos sikeres és kevésbé sikeres példát lehetne említeni. A nonprofit és kormányzati szektorok mellett a vállalkozási és üzleti szféra számára is jó lehetőségek nyíltak meg a megosztott gazdaság égisze alatt. A megosztott gazdaságtól egyesek a fenntartható gazdasági fejlődés vagy a nemnövekedés egyik lehetséges megvalósulását látják (Martin, 2016; Dombi–Málóvics, 2015; Latouche, 2011). A szakirodalom a megosztott gazdaságot kifejezetten városi jelenségként fogalmazza meg (Feng, 2016). A továbbiakban a megosztott gazdaság definiálásával és annak városi társadalmakra nyújtott hatásaival fogunk részletesebben foglalkozni.

A közösségi gazdaság egy olyan gazdasági és szociális rendszer, amely az árukhoz, szolgáltatásokhoz, az adatokhoz és a tudáshoz közösségi hozzáférést tesz lehetővé, vagyis a felhasználóknak nem szükséges azokat megvásárolni (Bencsik–Juhász, 2016). A fogalomhasználat változatai a szakirodalomban igen sokféle: „asset-light lifestyle”, „collaborative consumption”, „collaborative economy”, „peer economy”, „access economy”, „sharing economy” (Wu–Zhi, 2016).¹⁶ Jelentősebb térnyerésre csak a 2000-es évek elejétől kezdve, és főként az elmúlt évtizedben tett szert – köszönhetően az internethasználat és a különböző okos rendszerek révén felgyorsuló információátadásnak és az ezzel járó életmódváltozásnak.

¹⁶ A felsorolt definíciók némiképp különböző jelentéstartalommal bírnak (Botsman–Robert, 2010).

A megosztott gazdaság ideológiája a szűkösen rendelkezésre álló és kimerülő erőforrások és a növekvő népesség problémájára kíván megoldást nyújtani, így tulajdonképpen a fenntartható fejlődést szorgalmazza. A megosztott gazdaság filozófiája a termelés-, tudás-, tőke- és hatalom koncentrációja ellen van (Bencsik–Juhász, 2016). Ennek köszönhetően egy olyan új mozgalommá nőtte ki magát, amelyben a birtoklás, tulajdonlás fontossága helyett a használat, elérés kerül előtérbe, amely hatékonyabb és fenntarthatóbb gazdasági modellt eredményez.¹⁷ E filozófiára építenek az innovatív start-up-ok, illetve azon társadalmi csoportok, akik nyitottak a megosztott, közösségi gazdaság iránt. 2011-ben a Times Magazin a megosztott gazdaságot a top 10 új, a világot megváltoztatni képes idea közé sorolta. A The Economist 2013-ban írt részletesen a témáról, amelyben kiemelte, hogy az internetnek köszönhetően a megosztott gazdaság jelentős méreteket ölthet, ugyanakkor soha nem fogja a hagyományos kereskedelmi ágakat, szolgáltatásokat „megdönteni”.¹⁸ Az Egyesült Államok és Európa országai mellett a Távol-Keleten is hódít a megosztott gazdaság, Kínában a becslések szerint a közösségi gazdaságban bonyolított forgalom 2020-ra a GDP 10%-át is elérheti.

A megosztott gazdaság környezeti szempontból előnyös, hozzájárul a fenntartható növekedéshez, növeli az erőforrások felhasználásának hatékonyságát, energiát takarít meg, és csökkenti a károsanyag-kibocsátást. A társadalmi fenntarthatóság nézőpontjából a megosztott gazdaság ösztönzi az emberi társadalom fejlődését (Hancock, 1991 idézi Wu–Zhi, 2016), a biztonságot és hatékonyságot, munkahelyet teremt, azonban szükséges a megfelelő jogi és gazdasági szabályozottság megteremtése. A megosztott gazdaság üzleti modellje a vállalati szférában is megjelent. Térhódítása annak is köszönhető, hogy a megosztott gazdaság egy olyan társadalmi és piaci innováció, amely megoldást nyújthat bizonyos piaci vagy kormányzati kudarcokra, és ezáltal növelheti a fogyasztók jólétét (Feng, 2016).

Ez az üzleti modell igen magas profitot is eredményez, hívja fel a figyelmet a PWC korábbi tanulmánya¹⁹ – 2013-ban hét iparágat vizsgálva 15 milliárd dollár árbevétel érték el a *sharing economy* vállalatok. A Wall Street Journal elemzése szerint az Uber cégértéke meghaladta az 50 milliárd dollárt, az Airbnb a 24 milliárd dollárt, amely siker főként annak köszönhető, hogy a társadalom nyitott az efajta üzleti megoldásokra, és a vállalatok igen alacsony költségekkel tudnak belépni az újabb piacokra. A megosztott gazdaság elterjedésében az alábbi szempontok játszottak nagy szerepet (Osztovics et al., 2015):

1. „fejlett digitális platformok és eszközök elterjedése,

17 <https://www.huvsu.hu/hirek/50432/sharing-economy-startup-gazdasag-leweb.html>

18 <https://www.economist.com/news/leaders/21573104-internet-everything-hire-rise-sharing-economy>

19 https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/sharing_economy.pdf

2. törekvés az anyagi források racionálisabb felhasználására, gazdasági racionalitás,
3. új fogyasztói igények – szorosabb együttműködés és a tulajdonhoz való viszony megváltozása, környezettudatosabb fogyasztás,
4. társadalmi változások – globalizáció és urbanizáció.

Nagy Zoltán (2016) kiegészítette a fenti felsorolást a gazdasági válság hatásával, melynek következtében racionálisabbak, takarékosabbak lettek a fogyasztók, illetve a fogyasztói szokások megváltozásával, amely főként az internetes vásárlások elterjedésével járult hozzá a közösségi gazdaság gyors ütemű elterjedéséhez. A megosztott gazdaság napjainkban egy olyan üzleti modell, amely a lehetőségek közös kihasználására, és alapvetően a bizalomra épül (Bencsik–Juhász, 2016). A modell elterjedésének egyik fő korlátja lehet az, hogy a sharing economy jogszabályi feltételei egyelőre nem teljes mértékben kidolgozottak, és a jogalkotás nem mindig képes megfelelő ütemben lépést tartani az esetenként gyorsan végbemenő piaci változásokkal.

Sharing city: a megosztott város

A globalizáció révén a fogyasztói szokások hasonlóvá válása, a fogyasztói magatartási trendek gyorsabb, világszintű terjedése is fokozza a megosztott gazdaság terjedését. A globalizáció és a nagyvárosi létformával járó elidegenedés miatt egyre fontosabbá válik a lokális közösségek összetartó ereje.²⁰ A megosztott gazdaság alapú megoldások leghatékonyabban a városi területeken, és különösen a nagyobb városokban hódítanak, amit az elidegenedés, az elmagányosodás csökkentése iránti vágy, és a tudatos életforma kialakításának igénye, az újfajta, divatos életstílusok térnyerése (minimalizálás, kevesebb felhalmozás, kevesebb fogyasztás) tesz lehetővé, vagy épp a nagyobb lakóűrűség és az elterjedt internet- és mobiltelefon-használat (Cohen–Muñoz, 2016). Az urbanizáció révén megfelelő számú városlakó a közelségből fakadóan könnyebben tudja megosztani a tartós fogyasztási javakat, szolgáltatásokat, erőforrásokat (Feng, 2016). Feng ugyanakkor felhívja a figyelmet a sharing economy szegregációs hatására: a tartós fogyasztási javak megosztása megköveteli a földrajzi közelséget, vagyis a városon belüli közelséget (szomszédsági hatás).

²⁰ *A helyi összetartozás erősítésére jött létre a Miutcánk.hu összefogás, amely már több, mint 50.000 regisztrált felhasználóval rendelkezett 2020-ban. Célja a jószomszédi kapcsolatok kialakítása, eszközkölcsonzés, egymás segítése és a közös programok szervezése, illetve egy olyan társadalmi változás elérése, amely pozitívan hat a lakóközösségekre, növeli az ott élők bizalmát, azáltal, hogy interakciók jönnek létre. A kezdeményezés lényege, hogy egy közös online felületet a közösség tagjai láthatják, hogy a tőlük kis távolságban (10 perces sétán belül) lakók milyen eszközöket, tárgyakat, akár tudást, kapacitást tudnak megosztani másokkal, legyen az akár egy 20 literes lábas, kerékpárszereléshez szükséges szerszám, kerti kisgép, vagy ki tud vállalni épp angol fordítást. (<https://miutcank.hu/>)*

A fenntartható városi koncepciót jól szolgálja a megosztott gazdaság célrendszere, elterjedőben vannak a közösségi gazdasági megoldásokon nyugvó városi fejlesztési projektek. Ennek leggyakoribb megvalósulási formái azok, amelyek a károsanyag-kibocsátás csökkentését, az energiahatékonyság növelését, az alulról induló közösségi kezdeményezések felkarolását szolgálják, mint például a városi parkoló rendszerek mobil applikációs támogatása, a különböző járműmegosztó rendszerek kialakítása, a városkártyákkal elérhető szolgáltatások nyújtása. A városok vezetői felismerték a lakossági és vállalati igényt, amely egyúttal lehetőséget teremt a hangzatos, jövőorientált és egyúttal fenntartható városfejlesztési irányzatoknak. A városi stratégiákban így egyre gyakrabban jelenik meg a közösségi gazdaság, a különböző start-up-ok pénzügyi támogatása és a városlakók minél szélesebb körének bevonása (Cohen–Muñoz, 2016).

Smart food city koncepció

A városok a nyersanyagfelhasználás, így az élelmiszerfogyasztás meghatározó szereplői. Az okos város és a városi élelmiszerellátási (*urban food movement*) megközelítések összekapcsolása szintén megjelent a városfejlesztési koncepciókban (Maye, 2019; Morgen 2015). A városi élelmiszerellátás problematikája a növekvő városi népesség, a klímaváltozás, a fenntarthatóság, élıhetőség kérdések végett egyre inkább előtérbe kerül, így egyre több olyan fejlesztéspolitikai, helyi élelmiszerellátási stratégiai dokumentum születik a városi, várostérségi élelmiszerek városi élelmezésben betöltött szerepének növelésére. Egyre több önkormányzat hoz létre intézményt, osztályt a fenntarthatóbb városi élelmezés érdekében, illetve számos civil szervezet, kezdeményezés elkötelezett az élelmezési politika iránt, amelyek célja a városi mezőgazdaság fellendítése, a fenntarthatóbb és alternatív élelmiszerellátási láncok létrejöttének támogatása, az egészségesebb táplálkozás ösztönzése, a lokális élelmiszerek előtérbe helyezése.

A helyi élelmiszerek városi élelmezésben betöltött szerepének fellendítése érdekében a városok vezetésének innovátor szerepet kell betölteni, illetve támaszkodnia kell a civil szektorra és a helyi lakosságra is. Az élelmiszerellátás-biztonság megteremtése, rövid ellátási láncok előtérbe helyezése, a helyi élelmiszerellátási csatornák létrejöttének ösztönzése, a globális láncoktól való függetlenedés támogatása egyre fontosabb feladatként jelentkeznek, amelyekben a városok tevélegesen is részt tudnak venni, például a közétkeztetés helyi alapanyagokból történő biztosításával, termelői piacok létrehozásával, vagy épp a szemléletformálással. Mivel az európai uniós pályázati források is felhasználhatók a felsorolt célok érdekében, jelentős fellendülés és intézményesülés tapasztalható e téren.

Az élelmezés relokációjához, a városperem helyi élelmezésében betöltött szerepének növeléséhez szükség van szemléletváltásra, és a közösségi

és települési szintű aktív részvétel növelésére. Az intézményi programok, stratégiák nagy hangsúlyt fektetnek a közösségi szinten megfogalmazódó újításokra. Hét európai nagyvárosi térség elemzése alapján Maye (2019) az alábbi feltételek meglétét tette szükségessé a „smart food city” koncepció megvalósításához:

1. *Városrégio* – a helyi élelmezési stratégiák várostérségi szinten történő megfogalmazása, az érintett önkormányzatok, települések részvételével.

2. *Konnektivitás* – a városvezetésnek nagy szerepe van a helyi stratégiák kialakításában, adminisztratív és politikai felelőssége van azok megvalósításában. A társadalmi, technológiai innovációk, valamint a helyi stratégia közötti kapcsolódási pontokat meg kell teremteni, továbbá a térségi szinergiákat is figyelembe kell venni a városi élelmiszerellátási stratégiák tervezésnél. Össze kell kapcsolni a különböző városi politikákat, melyek érintik az élelmiszerellátást, valamint a városi és várostérségi területhasználat tervezését.

3. *Cirkuláris metabolizmus* – amelynek lényege, hogy a városok csökkentsék a hulladékkibocsátást az újrahasznosítás, újrafeldolgozás révén, illetve redukálják a kívülről érkező inputok mennyiségét, helyette a lokális alapanyagokat helyezze előtérbe. Ezen célok érdekében jól alkalmazhatók a smart jellegű fejlesztések, vagy a helyi élelmiszerellátás növelését célzó intézkedések, amelyek egyaránt érintik magát a várost és környező rurális térségeit.

4. *Társadalmi gyakorlattá válás* – amely szerint nagyobb hangsúlyt kell fektetni a társadalmi innovációkra és a tanulásra, hogy azok a társadalom által elfogadott és alkalmazott gyakorlattá válhassanak, mert ezek a kialakult normák eredményezik majd a társadalmi változást, amely a fenntarthatósághoz, és a lokális élelmiszerek előtérbe kerüléséhez vezethet. A szemléletváltást a helyi intézményrendszernek is szorgalmaznia (Maye, 2019).

Sonnino tanulmányában 15 kanadai, egyesült államokbeli és angliai város élelmezési stratégiai dokumentum összehasonlító elemzését követően felhívta a figyelmet arra, hogy empirikus és hosszú távú adatsorokra lenne szükség ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, hogy milyen mértékben képesek a városi élelmezési stratégiák újraértelmezni a városi és rurális területek, illetve a különböző élelmiszerellátási szektorok közötti kapcsolatot. Továbbá megállapította, hogy egyre kézzelfoghatóbb az igény az ellátási lánc csomópontjainak, kapcsolódási pontjainak fejlesztése (termelői piacok, élelmiszer átvételi lehetőségek), amelyet az intézményrendszernek fel kell ismernie és kezelnie kell. Másrészt több kutatást szorgalmaz arra vonatkozóan, hogy a városi kormányzatok általi koordinálásnak milyen szerepe van a helyi élelmiszerellátási láncok fejlesztésében (Sonnino, 2016). A vizsgált helyi kormányzatok fontosnak tartották a helyi élelmiszerek becsatornázását, és stratégiáikban megnevezték a szükséges fizikai infrastruktúra kiépítését (pl. átvevőpontok, regionális termelői piacok, áruházak). A helyi élelmiszertermelést a munkahelyteremtés, illetve annak környezeti

és gazdasági hatásai miatt is fontosnak tartották, kiemelve az egészséges élelmiszerek városi lakossághoz való eljutását, illetve a „fenntartható és reziliens élelmiszer gazdaság” megalapozását.

A koncepcióban a helyi gazdaságfejlesztés mellett hangsúlyos szerepet kap a közösségfejlesztés és a társadalmi szolidaritás megvalósítása is. A közösségi kertek, városi kertek olyan városrészekben nyújthatnak megoldást, ahol cél, hogy csökkenjen a különböző társadalmi csoportok közötti elszigeteltség, ahol a társadalmi kohézió erősítésére van szükség.²¹ Számos sikeres példát láthatunk hazánkban is, pl. Budapesten, Miskolcon, más nagyvárosokban (Rosta, 2009, 2013). Gyakori, hogy a városi mezőgazdaság fellendítésével, közösségi kertek kialakításával igyekeznek a városi klímát javítani, a városi hősziget effektust kezelni (Maye, 2019; Sonnino, 2016), amely hozzájárul a városi biodiverzitás növeléséhez, a városi csapadékvíz-elvezetés javításához.

Slow City: a lassú város mozgalom

A lassú város koncepció meglehetősen újszerű megközelítés, a jelenlegi rohanó életmód, az azzal járó túlfogyasztás, elszakadás a helyi értékektől, a túlzott globalizáció ellensúlyozása céljából fogalmazódott meg. A lassú városokat az 1999-ben létrejött Cittaslow nemzetközi szervezet fogja össze, melyhez egyre több ország kisebb és közepes méretű városai és közösségei csatlakoznak, alapvetően lakossági és civil kezdeményezésre, vagy települési kezdeményezésre.²²

A lassú város mozgalom főbb célja, hogy a globalizációval ellentétben a lokális értékekre és lokálisan elérhető, kulturális és gazdasági erőforrásokra helyezze a hangsúlyt (Mayer–Knox, 2006). A célok összegegyeztetetők a fenntartható fejlődés koncepciójával, amelyeket egyének és helyi közösségek szintjén fogalmaztak meg. Ezek között több olyat is találhatunk, amely a fogyasztók, városlakók tudatos magatartásának formálását szolgálják, előtérbe helyezve az élet minőségét, a helyi tradíciók ápolását, a lokális élelmiszerelőállítás, a környezetbarát technológiákat. A célok közt szerepel, hogy azokat a fejlesztéseket támogadják, amelyek tisztelik a közösség értékeit, a helyi tradíciókat és a fenntarthatóságot. Ilyen például a termelői piacok, bevásárló közösségek támogatása, vagy a különböző szemléletformáló események szervezése.²³ A szervezet létrehozta a *lassú város* fogalmát, amely csak ötvenezer lakosságszám alatti város lehet, így előtérbe helyezik a vidéki városokat, ahol a nagyvárosokhoz képest más életminőség érhető el (tisztább levegő, helyben

21 Sikeresen alkalmazzák a közösségi kerteket például Németországban a különböző bevándorlók társadalmi integrációjában.

22 www.cittaslow.org

23 Cittaslow – The International Network of Cities Where Living is Easy – nemzetközi szervezet (alapítva: 1999 – Olaszország)

termelt élelmiszerek, erősebb társadalmi kohézió). A Cittaslow városok legnagyobb arányban az 5–10000 fős, illetve a 10–15000 fős városokból kerül ki, de jelentős a 15–25000 ezer fős városok száma is.²⁴

Az Európai Unióban jelentős az ötvenezer lakos számnál kisebb városokban élők aránya (2016-ban Németországban a lakosság 60%-a, Lengyelországban 63%-a lakott ötvenezer főnél kisebb településen). A kisebb városok jellemzően perifériakusságuknak köszönhetően megőrizték kisvárosias értékeiket, a helyi lakosság értékes társadalmi tőkével rendelkezik, erős a civil szektor együttműködése, erősek a társadalmi kapcsolatok és az alulról jövő kezdeményezések, a genius loci. Ez olyan helyi társadalmi erő tud kovácsolni, amely alapja lehet a sikeres, alulról építkező városfejlesztésnek, illetve a turizmusfejlesztésnek. A turizmus szempontjából eredményes lehet a lassú város elvei mentén fejleszteni a várost, a védjegy erős marketing hívószóvá vált a kisvárosi idillt kereső turisták számára, azok számára, aki a „fenntartható turizmust”, a „zöld turizmust” vagy a „lassú turizmust” tartják vonzóknak (Zawadzka, 2017; Kwiatek-Sołtys–Mainet, 2015).

A lassú város koncepció előzménye a Slow Food mozgalom, amelyet egy olasz újságíró, Carlo Petrini alapított 1986-ban, Baroloban, amikor Petrini protestálni kezdett az ellen, hogy Róma egyik legszebb terén, a Piazza di Spagna-n a McDonald's gyorséttermet nyisson. Ezt ugyan nem sikerült megakadályozni, de a mozgalom mégis elindult, és számos más területre is kiterjedt, például: SlowTravel (lassú utazás), SlowSport (lassú sport), SlowWork (lassú munka), SlowDesign (lassú dizájn), SlowSchool (lassú iskola), SlowBook (lassú könyv), SlowMoney (lassú pénz) vagy SlowLiving (lassú élet). Az igazi globális méretű „sikert” a Slow Food mozgalom érte el, amely valamennyi kontinensre kiterjedő nemzetközi szintű szervezetekkel rendelkezik. A támogatók száma magas, mivel a fenntartható élelmiszerellátás biztosítását tűzte ki a zászlajára, vagyis az eredeti koncepció kiegészült a klímaváltozás élelmiszerellátás-biztonsági kérdéseivel, a biodiverzitás és a környezetvédelem szempontjaival.

Összegzés

A városi terekben megfogalmazódott társadalmi innovációk egy szűk részét áttekintve megállapíthatjuk, hogy az új irányzatok az urbanizációval és a globalizációval összefüggő városi problémákra, illetve a fenntartható fejlődés megvalósítására és a városi erőforrások optimalizálására keresnek megoldást.

²⁴ Olaszországban (legtöbb várossal, több mint 80 város), Lengyelországban (második legtöbb város kb. 30), majd Németországban (kb. 17), Törökország, Hollandia, Franciaország, Ausztriában, Ausztráliában, Nagy-Britanniában, Norvégiában, Spanyolországban, és Dél-Koreában, Új-Zélandon, Dél-Afrikában, összesen 252 város 30 országban (2018. júniusi adat). Magyarországot Hódmezővásárhely képviseli, amelyet 2010-ben bejegyzett a nemzetközi Cittaslow szervezet (www.cittaslow.org).

Az urbanizációs problémák jellemzően negatív hatással vannak a városi életminőségre, így az elidegenedés, a társadalmi kohézió sérülése, a növekvő környezetterhelés, a nagyfokú autóhasználat, a globális ellátási láncoktól való függés csökkentése, illetve az élhetőség és az életminőség növelése meghatározóak a városlakók életminőségében és a városok versenyképességében.

A társadalmi innovációk egy része a nagyvárosokban igyekszik megoldást kínálni a felsorolt problémákra, más kezdeményezések azonban a nagyvárostól való elfordulásra, a kisvárosok előtérbe helyezésére tették le a voksot. Ez erősítheti a dezurbanizációs folyamatokat, amely azon túl, hogy a kisvárosok számára igen kedvező lehetőségeket hozhatnak, hosszabb távon a vidéki térségek fejlődését is eredményezhetik.

A társadalmi innovációk térnyerésénél azonban fontos figyelmet fordítani arra, hogy ezek a városfejlesztési törekvések a városlakók minél szélesebb rétegeit érintsék, és az életminőség javulásával járó előnyök ne csak egy szűk kör számára legyenek elérhetőek.